

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Мільчевська Г.С.

аспірант,

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

РОЛЬ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ В ПРОЦЕСІ ЇХ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

Соціальні зміни останнього десятиріччя, зміни в структурі ціннісних орієнтацій старших підлітків впливають на процес саморозвитку молодих людей. Пошук свого власного «Я», адаптація в соціально-економічних умовах, – все це зумовило специфічний характер особистісної самореалізації підлітків.

Нове відкриття свого «Я» відбувається в підлітковому віці в результаті подолання однієї з найсильніших криз – кризи підліткового віку. Під впливом статевого дозрівання, виникнення такого новоутворення як почуття дорослості відбувається відкриття підлітком свого внутрішнього світу. В цей час збільшується інтерес до самого себе, своїх внутрішніх якостей та зовнішнього вигляду, оточуючих. Перше місце відводиться спілкуванню з ровесниками, оскільки це стає домінуючим видом діяльності. Підлітки прагнуть знайти відповіді на питання «Хто я?», «Який я?», «Чим я відрізняюся від інших?» тощо. Але пізнання себе в цьому віці дуже часто обмежується практичною перевіркою окремих якостей та властивостей [4].

Специфіка цінностей та ціннісних орієнтацій вивчається багатьма вітчизняними вченими, такими як Н. Антонова, А. Гордієнко, А. Кавалєров, Л. Коберник, В. Штанько та іншими. В свою чергу проблеми підліткового віку досліджують такі вітчизняні вчені, як І. Булах, Л. Коняєва, Т. Нечитайло, А. Поденко, В. Цвіркун та інші.

Як зазначав В.Сухомлинський: «Природа підліткового віку криє в собі деякі труднощі, складності, суперечності. Підлітковий вік – це нова, особлива сходинка на шляху до моральної зрілості. Коли людина наближається до межі, яка відокремлює дитинство від отроцтва, вона повинна бачити себе, як у дзеркалі, у створених власними руками цінностях, в які вкладено часточку власного серця – любов до людей, натхнення працею» [7, с.306].

Об'єктом нашого дослідження є саме старші підлітки. Так, підлітковий вік є новим поворотним етапом в розвитку людини і розглядається багатьма вченими як «перехідний вік», «пубертатний період», «кризовий період», «переломний період», «період статевого дозрівання» тощо.

Підлітковий вік психологи умовно поділяють на два або три періоди: молодший та старший або молодший, середній і старший підлітковий вік. Проте на даний час не існує єдиної думки щодо визначення меж цих періодів. Так, Т. Дуткевич встановлює хронологічні межі підліткового віку – від 11–12 р. до 14–15 р. та зазначає, що основний зміст і специфіка підліткового віку полягає в переході від дитинства до дорослості всіх аспектів розвитку – фізичного, розумового, морального, соціального [1, с.370].

У свою чергу, Л. Божович визначає дві фази підліткового віку. Протягом першої фази (12-15 років) змінюються відношення дитини до світу та самої себе, під час другої фази (15-17 років) розвиваються процеси самопізнання та самовизначення. Другу фазу підліткового віку ще називають ранньою юністю [5, с.414].

Отже, вікові межі старшого підлітка досить рухливі. Це залежить від всіх аспектів розвитку особистості – фізичного, соціального, розумового. На нашу думку, для старшого підліткового віку, з уваги на соціальний статус, розвиток та специфіку його життєдіяльності, найбільш окресленими є такі вікові рамки старшого підлітка: 15 - 17 років.

Слід зазначити, що підлітковий вік характеризується зміною системи ціннісних орієнтацій внаслідок специфічних новоутворень (потреба в саморозвитку, бажання приймати самостійні рішення, прагнення бути в авторитеті серед однолітків), які виникають в цей період.

Цінності та ціннісні орієнтації є важливими критерієм особистісної самореалізації підлітка. Цінність – це «найбільш гнучка форма включення суспільних цінностей в механізм діяльності та поведінки особистості, що передбачає вільний вибір та всебічне врахування індивідуальних інтересів»[6, с.150]. Звичайно, ціннісні орієнтації формують в особистості установку на діяльність, яка може бути розцінена як позитивна, так і негативна. Крім того вони детермінують соціальну поведінку підлітка, формуючи його світоглядну позицію. Доречно зазначити, що на сьогоднішній день у сучасних підлітків домінують цінності споживацького характеру, а отже знижується інтерес до самореалізації та самовдосконалення. Тому процес формування ціннісних орієнтацій є, безперечно, важливим у житті старших підлітків.

На думку В. Сухомлинського, «в підлітковому віці, особливо в роки старшого отроцтва, закономірними є вже не абстрактні мрії про майбутнє, а свідоме зважування своїх сил і можливостей, роздуми про

те, ким я стану, що мені доступне. Вихователям треба зберегти, зробити тривалим захоплення якраз тим заняттям, яке найбільшою мірою відповідає силам, задаткам підлітка» [7, с.332].

Значимим для нашого дослідження є класифікація ціннісних орієнтацій, яку виокремлює М. Рокич. Для визначення ієрархії ціннісних орієнтацій особистості вчений виділяє дві групи цінностей: термінальні та інструментальні. Термінальні цінності передбачають кінцеву мету буття людини (щаслива сім'я, здоров'я, матеріальне благополуччя, цікава робота тощо). Інструментальні цінності (відповідальність, самоконтроль, життєрадісність, незалежність тощо) використовують для досягнення термінальних [3]. Так, за результатами анкетування серед термінальних цінностей старші підлітки ставлять на перші позиції «здоров'я», «любов», «наявність вірних друзів», «свободу», «життєву мудрість» та «щасливе сімейне життя». Щодо інструментальних цінностей, то перші місця відводяться таким цінностям, як «незалежність», «вихованість», «охайність», «життєрадісність» та інші.

Інтереси та цінності в процесі самореалізації допомагають підлітку не лише планувати та спрямовувати свою діяльність, але й здійснювати вибір та вимір своєї життєвої позиції, організовувати процеси самозбереження, саморозвитку та самозбагачення протягом всього життя. До того ж, вибір життєвої позиції є відповідальним моментом в процесі утвердження нових та руйнування старих умов життєдіяльності. В процесі такого вибору, інтереси та потреби перетворюють все багатство об'єктивного світу в індивідуально-особистісні цінності [8, с.157].

Тому у процесі організації роботи з підлітками Є. Ємельянова пропонує враховувати такі основні потреби цього віку:

- потреба в увазі та підтримці без зайвих осудів та оцінок;
- потреба в чітких правилах, які повинні встановлювати дорослі для того, щоб утримувати підлітків від деструктивних форм поведінки;
- потреба в розвитку та навчанні через життєву практику – кожний підліток повинен мати не тільки теоретичне сприйняття світу, але й свій життєвий досвід, на який він буде покладатися у майбутньому;
- потреба в цікавих життєвих подіях – передбачає наявність у підлітка інтересу, який є головним двигуном особистісного розвитку людини;
- потреба у задоволенні – пізнаючи себе, підліток прагне до чуттєвого збагачення та бажаних переживань;
- потреба в повазі та визнанні – є найбільш актуальною для підліткового віку, тому що схвалення поведінки та життєвої позиції підлітка серед однолітків та друзів є важливим та необхідним елементом життєдіяльності; це забезпечує підлітку впевненість у собі та адекватну самооцінку;

- потреба у вмінні впевнено відстоювати свою точку зору – саме невміння це робити призводить до багатьох проблем в житті підлітка: обмежує його самореалізацію, викликає сором'язливість та залежність від інших людей;

- потреба в творчому самовираженні та самореалізації є найвищою потребою в процесі розвитку підлітка;

- потреба в постановці життєвих цілей – формування вміння чітко визначати своє майбутнє та направляти свої особисті ресурси в певне русло [2, с.31-33].

Отже, цінності та ціннісні орієнтації визначають життєву стратегію самореалізації старшого підлітка, специфіку направленості та особливості взаємодії старшого підлітка з оточуючими людьми, а також відношення молодшої людини як до інших, так і до самої себе.

Список використаних джерел:

1. Дуткевич Т.В. Дитяча психологія. Навч. посібник / Т.В. Дуткевич. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
2. Емельянова Е.В. Психологические проблемы современного подростка и их решение в тренинге / Е.В. Емельянова. – СПб.: Речь, 2008. – 336 с.
3. Леонтьев Д.А. Методика изучения ценностных ориентаций / Д.А. Леонтьев. – М.: «СМЫСЛ», 1992. – 17 с.
4. Маралов В.Г. Основы самопознания и саморазвития: Учебн. пособ. для студ. сред. пед. учеб. завед. – 2 изд., стер. – М.: Изд. центр «Академия», 2004. – 256 с.
5. Психология подростка. Хрестоматия / [сост. Ю.И. Фролов]. – М.: Российское педагогическое агенство, 1997. – 526 с.
6. Словник із соціальної педагогіки / [авт.-уклад. Т.О. Логвиненко, Н.В. Гордієнко]. – Дрогобич: Посвіт, 2007. – 160 с.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. В 5-ти т. Т.3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / В.О. Сухомлинський. – К.: «Радянська школа», 1977. – 670 с.
8. Юхименко Н. Ф. Гуманістичні параметри самореалізації особистості: потреби, інтереси, цінності: дис... канд. філос. наук: 09.00.03 / Юхименко Наталія Федорівна; Переяслав-Хмельницький держ. педагогічний ун-т ім. Григорія Сковороди. - К., 2003. - 173 с.